

Een omstreden punt: het moedertaalonderwijs. De vlaamsgezindheid en het vernederlandsingsproces in het middelbaar onderwijs in Vlaanderen (1850-1914)

M. B. HANSON

Verscheidene etnische minderheden in Europa strijden vandaag de dag met wisselend succes voor een volwaardige plaats van hun taal, ook in het onderwijs. Zoals bekend heeft deze taalstrijd zich in de 19de en 20ste eeuw ook in ons land afgespeeld, niet het minst op het vlak van het middelbaar onderwijs. De wetten van 1850, 1883, 1910 en 1932 waren mijlpalen in deze strijd, die uiteindelijk in het voordeel van de vlaamsgezinden werd beslecht. De geschiedenis van deze taalkwestie (taalregime, moedertaalonderwijs en vlaamsgezindheid) in en om het middelbaar onderwijs is nog lang niet geschreven. Zij is nochtans een belangrijke schakel in de hele evolutie van de Vlaamse Beweging en in de emancipatie van het Nederlandstalig onderwijs als zodanig. Daarom geven wij in deze bijdrage een bondige *status quaestionis* van de vroeger en meer recent ingenomen standpunten betreffende deze problematiek in de periode 1850-1914. Tot slot trekken we enkele conclusies voor het verder onderzoek.

1. De periode 1850-1883

Zowel tijdgenoten als latere historici van de Vlaamse Beweging zijn het eens over de toenmalige „beklagenswaardige toestand van het Vlaams onderwijs”¹, zowel in de vrije als in de officiële instellingen. Er wordt bij herhaling op gewezen dat de bepaling uit de wet van 1850 die de grondige studie van het Nederlands had voorgeschreven in de van staatswege gesubsidieerde instellingen, voor het grootste deel en voor lange tijd dode letter is gebleven. Zelfs het vak Nederlands werd overal, op enkele uitzonderingen na, in het Frans aangeleerd. „Het gevolg van deze toestand was volledige ont nederlandse en verfransing van de leerlingen die de atenea verlieten”².

1. Uit een toespraak van prof. P. Willems in december 1882, geciteerd in P. FREDERICQ, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, 1906, I, p. 161.

2. J. VUYLSTEKE, *Verzamelde Prozaschriften*, 1888, III, p. 85; A. M. WILLEMSEN, *De Vlaamse Beweging van 1830 tot 1914*, 1974, p. 216; EVB, 1975, p. II, p. 1600 en 1631. Het citaat : p. 1631.

Vooral H. J. de Vos laat zich zeer negatief uit over het vak Nederlands in die periode³. Voor de atenea en rijksmiddelbare scholen ziet Willemsen een heel langzame en lichte verbetering, die niet precies gedateerd wordt⁴. In het katholiek middelbaar onderwijs heeft L. Wils „onder invloed van de groeiende Vlaamse beweging” een gunstige kentering vastgesteld vanaf de jaren '70⁵. Bijna alle auteurs zijn het ook eens met de traditionele stelling dat de taalsituatie in het vrij middelbaar onderwijs slechter tot veel slechter was dan die in het officieel middelbaar onderwijs⁶. Om deze stelling te staven wordt bijna steevast hetzelfde argument aangevoerd, nl. het in het vrij onderwijs bestaande verbod om in de vrije tijd de eigen moedertaal te spreken (cf. het *signum*). Er kan alvast op worden gewezen dat dit maar één element is dat in een objectieve afweging moet worden betrokken. Als bijkomend argument vermeldt S. B. Clough dat flamingantische leraren en leerlingen gewoonlijk ontslagen of van school gezonden werden⁷. Ook in het rijksonderwijs werden leerlingen om die reden weggestuurd. Een derde argument kan men lezen bij M. Lamberty: omdat de katholieke ouders voor hun zonen op een mooie carrière hoopten en hun bijgevolg een grondige kennis van het Frans wilden meegeven, was het vrij katholiek onderwijs meer verfranst dan het officieel⁸. Alsof de niet-katholieke ouders voor hun zonen geen grondige kennis van het Frans eisten en alsof de rijksinstellingen geen begrip hadden voor die eis van de liberale en katholieke Vlaamse burgerij!

3. „Zelfs na 1850 blijft het moedertaalonderricht het mishandelde stiefkind onder de vakken. In 1874 tot verplicht leervak geproclameerd; in 1876 wordt dit weer ongedaan gemaakt. Het onderwijs in de 10 Koninklijke Atenea en de 50 middelbare scholen was wat het Nederlands betreft, nagenoeg waardeloos”. H. J. DE VOS, *Moedertaalonderwijs in de Nederlanden*, 1939, I, p. 81. De auteur sticht hier enige verwarring: het vak Nederlands werd in 1874 tot verplicht leervak geproclameerd voor de Waalse leerlingen (in de kontekst van het citaat heeft hij het niet over hen); voor de Vlaamse leerlingen was het vak al door de wet van 1850 zelf verplicht gemaakt.

4. „Slechts heel langzaam was er een lichte verbetering gekomen [uiteraard na 1850], zodat in ieder geval het Nederlands door middel van het Nederlands onderwezen werd en niet meer als een vreemde taal door middel van het Frans, zoals aanvankelijk nog vrij veel het geval was geweest”. A. W. WILLEMSSEN, *o.c.*, p. 216.

5. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, 1977, p. 103-108. Vgl. L. GEVERS, *Kerk, onderwijs en Vlaamse Beweging. Documenten... 1830-1900*, 1980, p. 122.

6. Zo o.m. J. VUYLSTEKE, *o.c.*, 1888, III, p. 114; P. FREDERICQ, *o.c.*, 1906, I, p. 147; S. B. CLOUGH, *A History of the Flemish Movement in Belgium*, 1930, p. 151-152; J. PERSYN, *De wording van het tijdschrift Dietsche Warande en Belfort en ...*, 1963, p. 321; A. W. WILLEMSSEN, *o.c.*, p. 216; EVB, 1975, II, p. 1600; M. LAMBERTY, *Bij een verjaring...*, in *De Grootte Stoorring 1875*, 1975, p. 12.

7. S. B. CLOUGH, *o.c.*, p. 152.

8. „Daar (in het vrij katholiek onderwijs) kwamen de zoons terecht van de katholieke ouders die voor hun afstammelingen een mooie carrière hoopten en hen derhalve een grondige kennis van het Frans wilden zien verwerven. De bisschoppelijke colleges hadden begrip voor die eisen van de katholieke Vlaamse burgerij”. M. LAMBERTY, *o.c.*, p. 12.

In zijn standaardwerk over de Vlaamse Beweging onderschreef H. J. Elias deze gangbare opvatting niet. Hij vond het moeilijk te zeggen of de toestanden in het vrij onderwijs beter of slechter waren dan in het officieel onderwijs⁹. L. Wils suggereert dat de taaltoestand in de kolleges niet slechter of misschien zelfs beter was dan in de atenea¹⁰. Zijn vergelijking, die positief uitvalt voor het vrij onderwijs, slaat in hoofdzaak alleen op het decennium vóór de wet van 1883. Bovendien kan men zich afvragen of de ongetwijfeld gunstige voorbeelden die worden aangehaald, geen uitzonderingen zijn die enkel de algemene regel bevestigen, dat het vak Nederlands toch overwegend in het Frans gegeven werd. Tenslotte moet men voorzichtig zijn bij het hanteren van de resultaten van een onderzoek naar de toepassing van de wet van 1883, dat door inspekteur Prinz¹¹ uitgevoerd werd in opdracht van minister Thonissen¹². Zo werd in het ateneum te Hasselt het vak Nederlands inderdaad in het Frans gegeven net vóór de wet van 1883, maar tijdens het decennium 1870-1880 en misschien ook daarvóór in de moedertaal¹³.

9. „Het valt moeilijk te zeggen of hier in het vrij onderwijs vóór 1883 de toestanden beter of slechter waren dan in het officieel onderwijs. In beide was alleszins het doel hetzelfde: van het Frans de natuurlijke omgangstaal van de beter gesitueerde of meer ontwikkelde standen maken”. H. J. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, 1971², III, p. 53.

10. „Dit alles (nl. de gunstige evolutie in het vrij middelbaar onderwijs, in de vorige bladzijden beschreven) moet gezien worden in vergelijking met de atenea, waar tot aan de wet van 1883 zelfs het vak Nederlands in het Frans werd aangeleerd in Brussel, Leuven, Mechelen, Oostende, Hasselt en Tongeren; alleen in Antwerpen, Brugge en Gent werd het in het Nederlands aangeleerd”. L. WILS, *o.c.*, p. 108. Met een nuance overgenomen door L. GEVERS, *o.c.*, p. 123.

11. Edward Prinz (Hasselt, 07.02.1840 - Brussel, 20.01.1896). Achtereenvolgens leraar te Tienen en aan de atenea te Brugge en te Gent. Was in september 1883 benoemd tot 3de inspekteur van het middelbaar onderwijs. Zou vanaf 1895 op rust gaan wegens ziekte. Hij heeft zich vooral bezighouden met de inspectie van de moderne talen en speciaal van het vak Nederlands. Hij heeft zich ingespannen om de wet van 1883 te doen toepassen. Zie M. GILLES, *Edouard Prinz (Inspecteur de l'Enseignement moyen)*, in *L'Enseignement des langues modernes*, 1896, X, p. 33-36.

12. Het verslag van de inspekteur (d.d. 10. 11. 1886) werd bij het rapport gevoegd dat Thonissen de Kamers aanbood in uitvoering van artikel 7 van de wet van 15.06.1883 (RTEM 1885-1887, 1890, p. XXIX-XXX). De overzichtstabel betreffende de koninklijke atenea vindt men in L. DOSFEL, *De Belgische wetten op het gebruik der Nederlandsche taal voor het volk toegelicht*, 1910, p. 281-283; ook in A. PRAYON-VANZUYLEN, *De Belgische taalwetten*, 1892, *Bijlage*.

Wat de toestand in de atenea betreft, steunde Wils zijn vergelijking op de gegevens uit deze tabel, vermeld in de kolom „Toestand vóór 1883”. Wij hebben evenwel de indruk dat Prinz hierin weergeeft welke de voertaal was van het vak Nederlands in het schooljaar onmiddellijk voorafgaand aan dat van 1883-1884. Dit wil nog niet zeggen dat de situatie zo was gedurende de hele periode 1850-1883.

13. Dit blijkt uit onderzoek dat ik heb verricht i.f.v. een doctoraat (in voorbereiding) over taalregime en moedertaalonderricht in het middelbaar onderwijs in Limburg (1830-1914).

2. De periode 1883-ca. 1900

Nog meer dan over de periode vóór 1883 hebben zowel tijdgenoten als latere historici hun oordeel uitgesproken over de plaats van de moedertaal in het middelbaar onderwijs gedurende de periode na de wet van 1883. In theorie zette deze wet een flinke stap vooruit in het proces van de ontfransing van het officieel onderwijs, maar veel zou afhangen van de al of niet consequente toepassing ervan. Alle tijdgenoten, liberale voormannen als Vuylsteke en Fredericq inkluis, stellen unaniem vast dat de wet, ook na jaren, nog nergens volledig werd toegepast¹⁴. De oorzaken van deze trage en onvolledige toepassing van de wet werden gezocht in de taaië verfransingstraditie en de diep ingewortelde vooroordelen tegen het Nederlands in en buiten het onderwijsmilieu. Het zgn. Waalse regime¹⁵ en de vlaamsonkundigheid van heel wat leraren, surveillant en studieprefekten waren eveneens verfransingsfactoren¹⁶. H. Meert betoogde te Antwerpen dat de scholen verfranst bleven omdat zelfs in het beste geval slechts een beperkt aantal vakken vernederlandst werden en omdat de wet „achterdeurtjes” bevatte¹⁷. Ondanks alles waren vriend en vijand het er toch over eens dat de wet positieve resultaten had opgeleverd: de meeste leerlingen die de atenea verlieten, bezaten een behoorlijker kennis van hun moedertaal dan diegenen die vóór 1883 school liepen¹⁸. De historici van de Vlaamse Beweging hebben deze globale beoordeling door de tijdgenoten in grote trekken onderschreven.

Deze grote eensgezindheid onder tijdgenoten en latere auteurs ontbreekt evenwel waar het gaat over de beoordeling van de taaltoestanden in het katholiek middelbaar onderwijs. Alleen over het feit dat de toestand slechter was in de kloosterscholen dan in de bisschoppelijke instellingen bestond en bestaat er geen discussie. De traditionele opvatting luidt dat er, ondanks de sterke flamingantische drukking op bisschoppen en kloosteroversten, geen sprake was van een ernstige poging om de (beginselen van de) taalwet van 1883 in het vrij onderwijs toe te passen. De situatie van het Nederlands was

14. J. VUYLSTEKE, *o.c.*, 1888, III, p. 167; P. FREDERICQ, *o.c.*, 1906, I, p. 166 en 1909, III, p. 1-2.

15. In het zgn. Waals regime of de Franse afdeling werden de krachtens de wet „vernederlandste” vakken verder in het Frans gegeven.

16. *Eigen Leven. Kort verslag der vergadering van 26 Mei 1903 te Leuven gehouden*, 1903; M. BRANTS op het 29ste NTLK, aangeh. in H. VANACKER, *De „Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen” en de vernederlandsing van het onderwijs*, 1982, p. 137.

17. H. Meert op het 32ste NTLK 1912, gecit. in H. VANACKER, *o.c.*, p. 133-134.

18. A. DE CEULENEER, *Het wetsvoorstel Coremans van 10 maart 1902*, 1902, p. 7; F. VAN CAUWELAERT, *La question Flamande dans l'enseignement*, 1910, p. 17.

er bijgevolg bedroevend¹⁹. Elias merkt toch op dat het niet mogelijk is een duidelijk en eenvormig beeld te geven van de taaltoestanden in dit net omstreeks de eeuwwisseling²⁰. Deze traditionele opvatting werd al door tijdgenoten betwist. Volgens hen kon de toestand niet overal slecht zijn, vooral omdat er onder de klerus teveel degelijke vlaamsgezinde leraren aanwezig waren die de moedertaal goed onderwezen en haar belangen verdedigden²¹. L. Gevers, die vooral de toestanden in Brugge en Mechelen onderzocht, meent met zekerheid te kunnen stellen dat de wet van 1883 ook duidelijke gevolgen had voor het katholiek onderwijs²².

Uiteraard hebben voor- en tegenstanders van beide netten vergelijkingen gemaakt tussen beide. Dit gebeurde dikwijls op een polemische toon²³. Ook de latere historici konden deze vergelijking niet uit de weg gaan. De tot voor enkele jaren onbetwist gangbare opvatting luidt dat de taalsituatie in het vrij onderwijs slechter tot oneindig veel slechter is geweest dan die in het officieel middelbaar onderwijs. Door de taalwet van 1883 kreeg dit net een voorsprong op het katholiek onderwijs. Hier zou in taalopzicht pas enige wijziging komen in 1910 door de wet Franck-Segers²⁴.

19. FREDERICQ, *o.c.*, 1906, I, p. 164 en 1908, II, p. 24; ELIAS, *o.c.*, 1971, IV, p. 172; A. W. WILLEMSSEN, *o.c.*, p. 368. Dit zijn de drie belangrijkste verdedigers van deze opvatting. Dezelfde mening vindt men ook in J. VUYLSTEKE, *o.c.*, 1888, III, p. 148; *Het Vlaamsch programma* ..., 1906, p. 76; G. D. MINNAERT op het 28ste NTLK (1904), aangeh. in H. VANACKER, *o.c.*, p. 135.

20. ELIAS, *o.c.*, 1971, IV, p. 175; in dezelfde zin L. DOSFEL, *o.c.*, p. 326; R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*, 1975, p. 76.

21. *Het wetsvoorstel Coremans. Toepassing van de Taalwet van 1883 op de vrije gestichten van Middelbaar onderwijs*, 1902, p. 5-6, L. DOSFEL, *o.c.*, p. 325. Een buitenlandse waarnemer schreef: „In Flanders the clergy are very strong supporters of the Flemish language and encourage the study of it in their schools”. T. R. DAWES, *Bilingual Teaching in Belgian Schools*, 1902, p. 46.

22. L. GEVERS, *o.c.*, p. 219.

23. Het proza van Vuylsteke geeft hiervan een goed voorbeeld: „Het is een merkwaardig verschijnsel dat de geestelijkheid, die hare trawanten toelaat zooveel uiterlijke vertoning te maken ten voordele der Vlaamse taalbelangen, in haar onderwijs die taal altijd op den achtergrond gelaten en nog veel erger verwaarloosd heeft, dan het ooit, zelfs in de slechtste tijden, in het staatsonderwijs is geschied”. J. VUYLSTEKE, *o.c.*, 1888, III, p. 114; „...die wet (1883) bestaat voor het officieel onderwijs in de Vlaamse gewesten niet enkel op het papier, ze wordt er overal, in de gestichten voor jongens ten minste, in zekere mate, en in sommige in ruime mate uitgevoerd, — terwijl er bij de bisschoppen en de paters van niets anders nog sprake is dan van sollicitude, flauwe onbepaalde beloften, valse bedriegelijke woorden, waarmede de daden in open strijd zijn”. J. VUYLSTEKE, *o.c.*, 1888, III, p. 167.

24. TH. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, 1969, 174 en 174, noot (4); overgenomen in EVB, 1975, II, p. 1097 en M. DE VROEDE e.a., *De Periodieken*, 1976, III, 1ste stuk, p. 214. Dezelfde opvatting vroeger al in P. FREDERICQ, *o.c.*, 1909, III, p. 37, 58, 128; M. BASSE, *De Vlaamse Beweging*, 1930, I, p. 118 (wijst op enkele zeldzame uitzonderingen); H. J. DE VOS, *o.c.*, 1939, I, p. 173 (vermeldt toch de aartsbisschoppelijke voorschriften uit 1892); F. VAN CAUWELAERT, *Gedenkschriften* (ed. R. DE SCHRYVER), 1971, p. 54 (herinnert aan die-

M. De Vroede heeft erop gewezen dat de levende talen, waartoe uiteraard ook het Nederlands moet worden gerekend, al sedert de jaren tachtig veld wonnen, ook in de kolleges²⁵. Hierdoor plaatste hij de problematiek in een ruimer perspectief, nl. dat van de spanning tussen de levende talen, die veld wonnen, en de klassieke talen, die hun verworven positie hardnekkig verdedigden. Een paar auteurs tillen ook nu weer zwaar aan het *signum*, dat volgens hen in de meeste katholieke scholen nog werd toegepast²⁶. Volgens professor De Ceuleneer hadden de bisschoppen wel begrip voor de Vlaamse verlangens, „maar zij doen niet wat zij willen”²⁷.

Zowat de eerste die te midden van de polemieken van zijn tijd de later klassiek geworden opvatting niet deelde, was de jonge germanist P. Hamelius²⁸. Volgens hem had de wet van 1883 een gunstig effect op de positie van de moedertaal zowel in de officiële als in de vrije scholen. Hij lijkt terzake echter te optimistisch gestemd en levert ook geen argumenten voor zijn opvatting. Wie dat wel deed, was inspekteur J. Muyltermans, die de stelling bestreed „dat over 't algemeen het vrij onderwijs bij 't officiële ten achter staat”. Vooral na 1892 ging volgens hem het moedertaalonderwijs in de kolleges serieus vooruit²⁹. Zijn argumentatie kwam hierop neer: 1. Als argument voor de betere taaltoestanden in het officieel onderwijs haalt men aan dat dit net heel wat bekwame sprekers en begaafde flaminganten vormt³⁰.

zelfde maatregelen uit 1892); later nog in EVB, 1975, II, p. 1629; H. VANACKER, *o.c.*, p. 185-186.

25. M. DE VROEDE, *De Periodieken*, 1976, III, 1ste stuk, p. 49.

26. P. FREDERICQ, *o.c.*, 1906, I, p. 147; M. LAMBERTY, *De Vlaamse Beweging*, in *Geschiedenis van Vlaanderen*, 1949, VI, p. 202; nagenoeg letterlijk hetzelfde ook in M. LAMBERTY, *De Vlaamse opstanding. Deel 1 / tot 1914*, 1971, I, p. 79.

27. A. De Ceuleneer in een toespraak op het kongres van de Vlaamse Katholieke Landsbond te Hasselt op 29.08.1898; gecit. in *De Banier*, 1898, 5, p. 180. In 1976 wees E. H. KOSSMANN erop dat de katholieke scholen sterker afhankelijk waren van de wensen der fransgezinde ouders dan de officiële, wat deels hun sterkere verfransing kan verklaren. E. H. KOSSMANN, *De Lage Landen, 1780-1940*, 1976, p. 183. De vrije scholen waren toen inderdaad financieel sterker afhankelijk van de ouders dan de officiële, want zij ontvingen geen enkele subsidie.

28. P. HAMELIUS, *Histoire politique et littéraire du mouvement flamand*, 1894, p. 225.

29. Drie jaar later zou Fredericq het tegenovergestelde beweren, nl. dat de vernederlandsing van het vrij middelbaar onderwijs na de afwijzing van het eerste amendement Coremans (1889-1890) voor enkele jaren werd begraven. P. FREDERICQ, *o.c.*, 1909, III, p. 63.

30. Volksvertegenwoordiger F. Heuvelmans zei hierover in de Kamer (zitting d.d. 23.04.1900) n.a.v. de bespreking van de onderwijsbegroting: „Het gebeurt dikwijls dat wij ons in vergaderingen bevinden, waar ook andersdenkenden dan wij aanwezig zijn, en waar enkel de Vlaamse taal gebruikt wordt. In deze vergaderingen ondervinden wij dat jongelingen, en zelfs mannen van rijpen leeftijd die uit officiële middelbare scholen komen, met een oneindig groter gemak dan die uit vrije onderwijsinstellingen de Vlaamse taal bezigen”. Gecit. in *De Taalstrijd*, 1900, 2de reeks, III, p. 127. Men moet natuurlijk opletten met dit getuigenis. Wie een wettelijke regeling voor het vrij middelbaar onderwijs wil afdwingen, kan de zaken daar natuurlijk beter wat minder rooskleurig voorstellen en anderzijds des te beter in het officiële, waar wel een wet van kracht was.

Alsof het vrij onderwijs die niet aflevert! Kijk maar naar de vele begaafde jonge priesters, die op godsdienstig en sociaal terrein werkzaam zijn. 2. Als sommige leerlingen onvoldoende hun moedertaal beheersen, dan is dat meestal meer de schuld van de verfranse opvoeding die ze van hun ouders ontvingen, dan de schuld van de school die niet alles meer kon recht trekken. 3. Sommige kolleges laten inderdaad te wensen over, maar zijn er niet evenveel staatsscholen „waar de wet van 1883 een dode letter is?”³¹

In een onderzoek uit 1975 naar de vernederlandsing in het katholiek middelbaar onderwijs in de bisdommen Brugge en Mechelen merkte L. Gevers op dat de toepassing van de aartsbisschoppelijke maatregelen uit 1892 — en vermoedelijk werden ze ook toegepast in de daaropvolgende jaren³² — in feite neerkwam op een vérgaande aanpassing aan de taalwet van 1883, en wat meer is, zonder de ontsnappingsklausule die in vele officiële scholen werd aangewend³³. De kollegedirekteurs en de aartsbisschop waren immers tegenstanders van het oprichten van zgn. Franse afdelingen, waardoor de wet feitelijk werd omzeild. Men kan zich daarom afvragen, aldus de auteur, welke van beide maatregelen, de richtlijnen van het aartsbisdom of de omzeilde wet Coremans, uiteindelijk de grootste stap was naar een volledige vernederlandsing van het middelbaar onderwijs in Vlaanderen³⁴. L. Wils antwoordt op deze vraag dat de bisschoppelijke scholen in Brugge misschien meer vernederlandst waren dan die van het rijk, maar in Mechelen misschien minder³⁵.

Na nieuw bronnenonderzoek kwam de Leuvense historica L. Gevers tot de meer algemene — d.w.z. niet meer tot het aartsbisdom alleen beperkte — konklusie, dat de wet van 1883 niet alleen duidelijke gevolgen heeft gehad voor het officieel maar ook voor het katholiek onderwijs. Haar tweede konklusie luidt dat omstreeks 1900 in beide netten de tweetaligheid (in de „vernederlandste” lessen) overheerste³⁶ en dat het proces naar vernederlandsing onomkeerbaar was geworden³⁷.

31. J. MUYLDERMANS, *De toestand, in Dietsche Warande en Belfort*, 1906, p. 327, 329.

32. Volgens J. Muyldermans bestond hierover niet de minste twijfel. De lezer moet er echter rekening mee houden dat Muyldermans inspekteur was van het middelbaar onderwijs in het aartsbisdom.

33. „Vele” is hier overdreven. Slechts in vijf van de ca. veertig rijksinstellingen (voor jongens) in Vlaanderen en het Brusselse bestond er vóór 1910 een Waalse afdeling.

34. L. VOS-GEVERS, *In het spoor van de vernederlandsing*, in *De Grootte Stoorring*, 1875, 1975, p. 220, 261.

35. L. WILS, *o.c.*, p. 146.

36. L. WILS wees erop dat deze tweetaligheid in de zgn. Vlaamse lessen in een aantal katoelike kolleges al eerder bestond dan in de atenea (in deze laatste pas na 1883). L. WILS, *o.c.*, p. 106-108 en p. 133-134.

37. L. GEVERS, *Kerk, onderwijs...*, 1980, p. 219.

3. De periode 1900-1914

Wat de periode 1900-1914 betreft, stond en staat de discussie over de impakt en de gevolgen van de bisschoppelijke onderrichtingen uit 1906³⁸ en van de wet Franck-Segers uit 1910 centraal³⁹. Alle historici van de Vlaamse Beweging hebben op de kwetsende kontekst gewezen waarin de maatregelen betreffende het middelbaar onderwijs waren opgenomen. De centrale stelling van Mercier kwam er inderdaad op neer dat, aangezien middelbaar en hoger onderwijs een algemene, universalistische vorming boden, de voertaal ervan een internationale taal moest zijn, in België dus het Frans. Aan het Nederlands werd bijgevolg maar een ondergeschikte plaats toebedeeld. Door deze fundamentele kritiek zijn enkele vragen over de voorgestelde maatregelen voor het middelbaar onderwijs — waar het tenslotte allemaal om begonnen was — eerder in de schaduw gebleven.

Betekenden de „Instructions” een vooruitgang tegenover de bestaande toestand? Het aantal uren Nederlands bleef beperkt tot twee per week⁴⁰. Het werd aan het oordeel van de directeuren overgelaten of deze lessen al of niet aan een vakleraar zouden worden toevertrouwd. De tweetaligheid werd weliswaar verruimd, maar enkele uitsluitend Nederlandstalige lessen, zoals die gedeeltelijk voorzien waren in de vroegere bisschoppelijke maatregelen (1890, 1892) werden de pas afgesneden. Sommige kolleges stonden ongetwijfeld verder. Keerden zij op hun stappen terug of gingen ze door op de ingeslagen weg? Gingen scholen die minder ver stonden, er door de „Instructions” op vooruit? Werden de voorschriften met name nageleefd in de scholen van kloosters en kongregaties, waar ze meestal juist wel een verbetering in de bestaande toestand zouden realiseren? Waren de leraren van de verschillende vakken voldoende gevormd om de onderrichtingen naar behoren in praktijk te brengen?⁴¹. Tot slot moet hierbij nog worden opgemerkt dat een beoordeling van de resultaten van de „Instructions” moeilijk zal blijven omwille van de (te) korte toetsingsperiode. Strikt genomen moesten ze pas vanaf het schooljaar 1908-1909 worden ingevoerd en in 1910 werden

38. De tekst van de „Instructions aux Directeurs et aux Professeurs des collèges libres d'humanités, sur l'enseignement de la langue flamande” kan men o.a. vinden in K. VAN ISACKER, *Herderlijke brieven over politiek 1830/1966*, 1969, p. 73-83.

39. De tekst o.m. in RTEM, 1913, p. 31-34 en in L. BAUWENS, *Code de l'enseignement moyen...*, 1929, p. 26-28.

40. Het ging hier niet om supplementaire uren, zoals te lezen staat in R. BOUDENS, o.c., p. 51.

41. In 1914 merkte Th. Spaeninkx, leraar aan het klein seminarie te Hoogstraten, op dat de ontoereikende vorming van de meeste leraren een van de grote hinderpalen was geweest om de „Instructions” te realiseren. TH. SPAENINKX, *Het Nederlandsch op de bisschoppelijke inrichtingen voor middelbaar onderwijs van Vlaamsch België*, in *Hooger Leven*, 25.04.1914, bijvoegsel.

ze voor een deel alweer vervangen door de voorschriften uit de wet Franck-Segers⁴².

In tegenstelling tot die van 1883 gold deze wet zowel voor het officieel als voor het vrij middelbaar onderwijs. Voor eerstgenoemd net zal een vergelijking moeten gemaakt worden met de periode waarin de wet van 1883 van toepassing was. Twee negatieve punten vallen onmiddellijk op. Geschiedenis en aardrijkskunde werden voortaan als twee verschillende vakken beschouwd, zodat het vak natuurwetenschappen opnieuw in het Frans werd gegeven. Op de tweede plaats bleven de zgn. Waalse afdelingen behouden, maar de toegang ertoe werd beperkt. Bleef hun aantal beperkt tot de bestaande? Voor het vrij middelbaar onderwijs zal een vergelijking gemaakt moeten worden met de periode tot aan de „Instructions” en met de korte tijd waarin deze van toepassing waren. Hier valt meteen op dat Latijn en Grieks (veel uren!) opnieuw volledig in het Frans werden gegeven.

Zeker nu beide netten aan dezelfde wet gebonden waren, lag en ligt een vergelijking van de resultaten op taalgebied voor de hand. Die werd gemaakt door Th. Spaeninx, leraar aan het klein seminarie te Hoogstraten, o.m. op het 32ste Nederlands Taal- en Letterkundig Kongres te Antwerpen in 1912. R. Vanlandschoot schreef hierover: „Handig wist Spaeninx de positieve resultaten van de „Instructions” en de politiek van Mercier in het aartsbisdom uit te spelen tegen de gebrekkige toepassing van de wetten van 1883 en 1910”⁴³. In 1977 konkludeerde L. Wils „dat het katholiek onderwijsnet, door de gekombineerde toepassing van de Onderrichtingen en van de wet, buiten het Brusselse vermoedelijk merkkelijk beter was in Vlaams opzicht dan het rijksonderwijs met zijn Waalse afdelingen”⁴⁴. De twee „goede” voorbeelden die hij daarna aanhaalt, nl. het kruisherrenkollege te Maaseik en het bisschoppelijk kollege van Neerpelt, waren evenwel in meer dan één opzicht uitzonderingen.

Konklusies

Uit deze bondige *status quaestionis* kunnen we volgende konklusies trekken. Vooreerst is gebleken dat nogal wat controverses en onzorgvuldige standpunten niet alleen voortvloeiën uit ideologisch annexionisme, maar meer nog te

42. In essentie kwam deze wet hierop neer. De leerlingen die hun middelbare studie in het Vlaamse landsgedeelte hadden gedaan, zouden vrijgesteld worden van een universitair toelatingsexamen betreffende de Nederlandse taal, indien hun getuigschrift bevestigde dat zij gedurende heel hun studietijd ofwel twee vakken buiten Nederlands, Engels en Duits, ofwel minimaal acht uur les per week in het Nederlands hadden gevolgd.

43. EVB, 1975, II, p. 1107.

44. L. WILS, *o.c.*, p. 222.

wijten zijn aan een gebrekkige kennis van de historische feiten. Sommige schrijvers hebben dan ook niet zelden gewoonweg de (traditionele) stelling van een vroegere auteur overgenomen. Kortom, er bestaan duidelijk een behoefte aan een voortgezet systematisch-kronologisch onderzoek van de plaatselijke instellingen om een globaal beeld te verkrijgen van de taaltoestanden in beide netten⁴⁵. Op de tweede plaats bestaat er evenzeer behoefte aan een overzicht en een kritische bespreking van enkele determinerende factoren die het taalregime en het moedertaalonderwijs in beide netten hebben beïnvloed. Zo is het b.v. duidelijk voor iedereen die ook maar enige onderwijservaring heeft, dat het een groot verschil uitmaakt of men voor zijn vak over één dan wel over twee lessen per week kan beschikken. Zo staat het eveneens buiten kijf dat een gekwalificeerde leerkracht meer kans heeft om zijn vak degelijk te brengen dan iemand die het zonder specifieke opleiding moet rooien⁴⁶. Tenslotte zou het wenselijk zijn taaltoestanden en moedertaalonderwijs niet enkel te bestuderen in hun relatie tot de evoluerende Vlaamse Beweging, maar evenzeer in het kader van een boeiende problematiek die in de 19de eeuw de „question des humanités” werd genoemd⁴⁷.

Gebruikte afkortingen :

EVB : *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*

RTEM : *Rapport triennal sur l'enseignement moyen.*

NTLK : Nederlands Taal- en Letterkundig Kongres.

45. Het officieel onderwijs bleef tot nog toe praktisch onbestudeerd op dit gebied ; de systematische studie van de atenea ligt hier op de eerste plaats voor de hand. Wat het vrij onderwijs betreft, blijven de provincies Oost-Vlaanderen en Limburg op dit punt de meest braakliggende terreinen. Een praktisch exhaustieve bibliografie voor het laatstgenoemde net kan men vinden in L. GEVERS, *o.c.*, p. 3-4, noot (3). Dit werk, verschenen als nr. 89 in de Bijdragen van het IUCHG, is trouwens een must voor iedereen die zich op dit terrein wil begeven. Het geeft een overzicht van wat in archieven van bisdommen en onderwijskongregaties te vinden is aan documenten van onderwijs- en omgangstaal, moedertaalonderricht en vlaamsgezindheid in het 19de-eeuwse katholiek middelbaar onderwijs in het Vlaamse land. Daarenboven bevat het een kritische inleiding op de hele problematiek.

46. In dit verband zou b.v. een grondige en overzichtelijke studie over de opleiding van de leraren Germaanse talen zeer welkom zijn. Een interessante aanzet hiervoor kan men o.m. vinden in K. DE CLERCK, *Een paskwil. De opleiding van de eerste leraars Nederlands, in Persoon en Gemeenschap*, 1965, sept., p. 17-21.

47. Over deze kwestie raadplege men de interessante licentiaatsverhandeling van J. HEUS, *De problematiek van de humaniora in België. 1830-1881*, Leuven, 1976.